

Ennek a fiatal papnak „az élet Krisztus” volt, „a halál pedig nyereség” (Fil 1,21). A szentírás és benne Krisztus szava volt vándorlásának lámpása, életének tápláléka. Az apostoli szenthagyományt a 16. századbeli jezsuita hithirdetők hozták őseinek; azt adták tovább nemzedékről nemzedékre titokban a keresztény japán parasztok és halászok; azt palántálták Jánosunk szívébe szülei, plébánosa. Dédszülei boldogan ismerték föl a 19. század végén az újból megjelenő hithirdetőket, mint az egyházi tanítóhivatal fejének, a pápának küldöttéit. És az ezzel a tanítóhivatallal való papi együttműködés volt e fiatal pap életének forrása és éltető eleme. Rövid volt ez az élet, mint ahogyan rövid a japán cseresznyefa virágzása, de gyönyörű virágba nyílt, és még elmúlása is szép volt, mint a cseresznyevirág libbenve hulló szirmainak esője. Megdicsőült benne Krisztus. Bárcsak megdicsőülne bennünk is.

Farkasfalvy Dénes

AZ EGYHÁZ MINT AZ ÍRÁSOK SZOLGÁJA ÉS ŐRE

A híres „Quaestiones disputatae” sorozat 1958-ban Karl Rahner rövid, mintegy 90 oldalas könyvével indult meg: „Über die Schriftinspiration”. A mű nem keltett igazában különös feltűnést. Nemcsak azért, mert első olvasásra túl bonyolultnak és elvontnak tűnt, hanem azért is, mert látszólag kevés időszerű és gyakorlati kérdéssel foglalkozott. De egy mélyebb és állandóbb teológiai megalapozást kereső utókor talán többre fogja becsülni, mint sok más írását. Nem vitás ugyanis, hogy korunk teológiai megújulása elsősorban biblikus ihletésű. A biblikus kutatás pedig csak úgy számíthat maradandó teológiai sikerre, ha a Szentírás teológiáját elméletileg megalapozzuk.

Ezt a megalapozást Rahner az ekkleziológia oldaláról keresi, amikor a Szentírás és az Egyház viszonyát vizsgálja. Művének középpontja egy féloldalas bekezdés, amelynek „A tétel” (Die These) címet adja. Magyar fordítása így szól:

„Azzal, hogy Isten abszolút, kifejezetten eleve-elrendelő, üdvtörténeti és eszkatológikus akarattal akarja és megalkotja az ősegyházat és éppen ezért annak alkotóelemeit, egyúttal akarja és megalkotja a Szentírást, oly módon, hogy ő válik sugalmazó forrásává, szerzőjévé. E mondatban az ‚azzal’ szócska különös figyelmet érdemel. Azt mondja ugyanis, hogy a Szentírás nem csupán az ősegyház alapításának ‚alkalmából’ vagy ‚következményeként’ jött létre, hanem hogy Isten aktív sugalmazó szerzősége az ősegyház létének belső alkotóeleme, ebből a tényből kifolyólag kapja tulajdonságait. Isten akarja az Írást, és önmagát akarja annak szerzőjéül. E két dolgot azért és annyiban valósítja meg, amennyiben önmagát mint az Egyház szerzőjét tevő-

keny és hathatós akarattal állítja. A Szentírás sugalmazása nem más, mint az Egyház isteni alapításában működő isteni okság, amennyiben a Szentírásra mint az ősegyház alkotó elemére irányul.“

Rahner itt közölt szövege első olvasásra nemcsak szélsőségesen magyarul (sajnos, „magyaríthatatlan”), hanem egyben elvontnak és tudálékosnak hat. Mégis olyan elvet foglal magában, amely a Szentírás megértéséhez rendkívül fontos. Alapgondolata az, hogy az Írás Isten üdvtörténeti és eszkatológikus működésének keretébe tartozik. A történettudós számára csak 72 különböző tárgyú és eredetű könyvről van szó, a keresztény hívő azonban közös fogalommal és névvel mint „Bibliáról” beszél róluk, mert hite szerint együvé tartoznak. Mi ez az egységet alkotó formai elem? Az a tény, hogy szerzőik időhöz kötött, emberi szándékán túl egy isteni szándék gyümölcseként jöttek létre, s ez a szándék végső fokon az Egyház megalapítására vonatkozott. A Szentírás olyan irodalmi letét, amely Isten művének szolgálatára, az isteni kinyilatkoztatás szavának és első visszhangjának lejegyzésére és megőrkítésére íródott, különleges isteni befolyás és gondoskodás hatása alatt.

1. Az Egyház és a Szentírás közös születése

A bibliai könyvek egysége az Ószövetségben még meglehetősen homályos. Bár a szent könyvek összegyűjtése a zsidó nép Krisztus előtti századaiban már megkezdődött, a Szentírás kánonja egészen a Kr. u. évszázad végéig nem tisztázódik még a zsidó nép számára sem. A könyveket összefogó eszme a nép messiási öntudata: mind a Törvény, mind a próféták valamilyen beteljesedést kívánnak, csak így válnak érthetővé a maguk egészében. Ábrahám óta ez a nép ígéreték örököse. Ígéreték örökösének lenni annyit jelent, mint függeni egy meghatározott múlttól egy már előre jelzett jövő érdekében.

Mikor az első, még teljesen zsidó eredetű keresztény közösségben megszületett a feltámadás hite, ez a hit „a törvény és a próféták” (azaz az ószövetségi Szentírás) megértését eredményezte. Lukács szerint a feltámadt Krisztus megnyitja a tanítványok értelmét, hogy megértsék az Írásokat (24,46). Pál az első korintusi levélben egy ősi apostoli formulát idéz, amely szerint Krisztus halála és feltámadása „az írások szerint” ment végbe. Máiig is így fejezzük ki a Szentírásba vetett hitünket a nicea-konstantinápolyi hitvallásban: „harmadnapra feltámadott az írások szerint”. Az első apostoli ígérethirdetés a maga számtalan ószövetségi utalásával jól kifejezi ezt a folyamatot, az ószövetségi könyvek keresztény birtokbavételét. A római levél a maga módján nem is lehetne kifejezettebb: „Mindazt, amit azelőtt megírtak (régii zsidó formula, ami annyit jelent: az írások összessége), a mi okulásunkra írták, hogy az állhatatosság által és az írások vizsgálatalának segítségével megőrizzük a reményt” (Róm 15,4). (Sajnálatos, hogy ezt az idézetet az új magyar biblia teljesen félreérti, főképp azzal, hogy

„a mi okulásunkra” helyett csak azt mondja: „tanulsgul”. Pedig a görög szöveg is hangsúlyt helyez a birtokos névmásra: „hémeteran”.) Szent Péter első levele, amely egyébként is rokon vonásokat mutat a római levéllel, világosan kimondja: az őszövétségi szerzők nem maguk és kortársaik számára, hanem nekünk keresztényeknek alkották meg az Írásokat, azaz mi vagyunk jogos örököseik: „a próféták, akik a nektek szánt kegyelemről jövendöltek... nem önmaguknak, hanem nektek szolgálnak mindazzal, amit most a mennyből leküldött Szentlélek által feltártak hithirdetőitek” (1Pét 1,10-12).

Helytelenül feltett kérdés, hogy mi van előbb, az Egyház vagy a Szentírás. A Szentírás létrejötte hosszú folyamat, de egészében szerves része az üdvtörténetnek, amely végül az Egyház megszületéséhez vezetett. Az Egyház csak a reflexió (kollektív önmegismerés) hosszú időt igénybe vevő tevékenységében ismeri fel a Biblia könyveinek listáját, használatát és értelmezését, éppúgy, mint pl. a szentségek számát, természetét és kiszolgáltatásának rendjét. Bár a Szentírás az Egyház alkotmányos szerkezeti elemei közé tartozik, nem kell meglepődnünk, hogy az ide vonatkozó tudatos nyilatkozatok csak aránylag későn jelennek meg életében. Az első zsinati döntés a szentírási kánonról a 4. század végéről való (római helyi zsinat Damazusz pápa alatt 386-ból), az első egyetemes zsinat döntése pedig nem korábbi, mint a trienti zsinat!

Mégsem szenved csorbát a hittétel, hogy a kinyilatkoztatás az apostoli korról lezárul. Valójában a Szentírás maga már az apostoli kor végén lényegében készen áll. Legfeljebb redakciós munkásság húzódik át a második század első évtizedeibe. Továbbá a Szentírás mivoltának és kiterjedésének felismerése nem igényel új kinyilatkoztatást, csupán azt kívánja, hogy az Egyház a saját kincseit felmérje, meghatározza, számot adjon magának róluk.

Mint látjuk, a Szentírás létrejötte és az Egyház kialakulása szorosan összefügg. Az Írások az Egyház látható szerkezetéhez tartoznak, az Egyház állandóságának egyik legfontosabb eszköze. Létrejöttük szükséges ahhoz, hogy az Egyház, mint istenemberi építmény az idők tengere fölé emelkedjék. A Szentírás az Egyház önmeghatározásának egyik legfontosabb eszköze és okirata.

2. A Szentírás mint a születő Egyház hitének kifejezése

Az utolsó évszázadok teológiája a sugalmazás tanát meglehetősen individualista szemszögből tárgyalta. „Isten — szerző — mű” — ez volt rendszerint a képlet. E képlethez tartozik az a feltételezés, hogy a szentírási könyvek egyszemélyes szerzők irodalmi művei, azaz egy könyv vagy szövegrész megalkotásáért egyetlen szerző felelős. Amikor az irodalmi kritika egyremásra szolgáltatja az adatokat arra, hogy a legtöbb biblikus szöveg hosszabb folyamat szülte és ezért szerzők sorozatának alkotása, a teológusok még sokáig szívesen túladtak a kérdésem, mondván, hogy a végső szerző („redaktor”) sugalmazottsága biztosítja a végső szöveg isteni tekintélyét. A mai

biblikus tudomány azonban igen sok biblikus szöveg esetében éppen az egyéni szerzőség fogalmának elvetését követeli. Persze egy szöveg létrejöttében végül is egyéni fogalmazás, a mondatok, szavak végső nyelvi és nyelvtani alakját egy ember adja meg. Azonban döntő fontosságú az a tény, hogy sok biblikus szöveg — például Mózes könyvei vagy a szinoptikus evangéliumok — egy szervezett vallásos közösség szájhagyományából alakultak ki, azaz létrehozásukban ténylegesen részt vett az Isten népe, mint közösség a maga szükségleteivel, hitéletének fény- és árnyoldalaival, különféle karizmákkal felruházott tagjain és vezetőin keresztül.

A Szentírás sugalmazásának ilyen kollektív felfogása rendkívül fontos mind a biblikus istenszó természetének, mind magyarázatának megértéséhez. Amíg az Írásokat pusztán egyéni sugalmazás eredőjének tekintjük, könnyű az emberi szerzőt is pusztán „szócsőnek” tekinteni, és a létrejött szöveget úgy felfogni, mint emberi szavakba öntött közvetlen isteni közlést. Ilyen felfogással az egyházi tekintély bibliaértelmezése képtelenségnek tűnhet. Hiszen hogyan is mer egy emberi tekintély az Írások isteni tekintélyével vetekedni? Emberi reflexióra vagy tapasztalatra alapuló tudás nem válhat mércéjévé az isteni szónak, amit természetfölötti sugalmazás eredményezett! Valóban a p u s z t á n e g y é n i sugalmazás tana könnyen útját kövezi a pusztán egyéni értelmezés protestáns tanának („sola Scriptura”). Mai szemszögből mintha úgy tűnnék, hogy mind a reformátorok személyes szabad bibliamagyarázati elve, mind az ellenreformátorok sugalmazástana azonos individualista ember- és történelemszemléletet tükröz. Ezzel szemben ha úgy tekintjük a Szentírást, mint az őszösvetségi istennép és az újszövetségi születő Egyház (az első a második embriója!) hitének és istenélményének kiváltságos és sugalmazott kifejezését, akkor természetesnek látszik az a különleges viszony, ami az Egyház folytatódó élete és az Írások használata között fennáll.

Először is a Szentírást nem szabad közvetlen isteni közlésnek tekinteni, mintha csak a nyelvtan és a stílus lenne benne az emberi alkotás, de a mondanivaló és a tartalom kizárólag isteni eredetű. Látnunk kell a biblikus szó belső istenemberi szerkezetét. (Lásd ehhez a Dei Verbum zsinati konstitúció 3. fejezetét!) A Szentírás egyszerre a sugalmazó Isten és a sugalmazott ember műve, egyszerre fejez ki hitet kívánó isteni hívást és hittel válaszoló emberi feleletet. Mint a hit jele nemcsak egyént, hanem élő közösséget is tükröz, hiszen Isten az üdvtörténet során nem elszigetelt egyénnel, hanem közösségre rendelt személyekkel közölte önmagát.

Továbbá így nem tűnik képtelenségnek az Egyház szentírásmagyarázó tevékenysége. Az a gyanú sem merülhet fel, hogy ez csak későbbi emberi törekvések vagy nehézségek folyamányaként jelentkezett. Hiszen a legtermészetesebb, hogy az a közösség, amely létrejöttének szakaszaiban írásban megörökítette kezdődő önmagát, további létében ezeknek az írásoknak őrévé és magyarázójává váljék. Azaz az Írások magyarázása az Egyház számára szükséges és elengedhetetlen. Egyrészt kell, hogy az Írásokra figyeljen,

azokhoz mérje magát, azokat használva ügyeljen az isteni Szóra, mert csak így tudja megőrizni eredetiségét, így tud azonos maradni önmaga kezdetével, első megjelenési formájával. Másrészt az Írások magyarázatára nem is lehet más jogosult fórum. Az a közösség, amely a Szentírást létrehozta, tovább él, és őrzi magában azt a természetfölötti valóságot, amely az Írásokban irodalmilag kifejeződik. Az Egyház a maga tovább folytatódó isteni életében hordozza a Szentírás reális tartalmát. Az Egyház életének teljessége nélkül a Biblia holt történelmi anyaggá válnék. Csak egyházi használatában, a közösségre való alkalmazásában lesz a biblikus szövegből „szellem és élet” (Jn 6,63), Isten „élő és hatékony igéje” (Zsid 4,12). Az egyén számára is szükséges, hogy részesedjék az Egyház hitében, ha a Szentírás értelmébe bele akar hatolni. Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy Krisztus hite szükségképpen egyházi közösségbe fog össze bennünket, akkor az is logikusan következik, hogy az Írások sugalmazott értelmét nem sajátíthatjuk el az egyházi közösségen kívül.

Amikor tehát állítjuk, hogy az Egyháznak joga és kötelessége az Írások autentikus magyarázata, nem valami külön hatalomról, Istentől kapott különálló kiváltságról beszélünk. Hanem az Egyház olyan életfunkciójáról, amely egyaránt következik saját létéből és a Szentírás természetéből.

3. A Szentírás és a tanítóhivatal

Az egyházi közösség hierarchikus szerkezetű: tagságát, életét isteni tekintélyű vezetők kormányozzák. Legfontosabb életműködéseiben — hitet őrző és értelmező törekvéseiben, a szentségi élet szervezésében és rendezésében, a krisztusi igét és a testvéri szeretetet szolgáló tevékenységében — az Egyház mint hierarchikusan szervezett közösség lép fel. Amikor saját hite örökségét felmérve a kánont megállapította, hierarchikusan járt el: zsinati és pápai döntések formájában. Ez persze nem azt jelenti, hogy önkényesen vagy ötletszerűen cselekedett. Hiszen már a kánon megállapítása előtt a szent könyvek birtokában volt. Csak arra volt szükség, hogy e tényt tudatosítsa, tekintéllyel és minden kétséget kizárva kifejezze, — szóval csupa olyan lépésre, amelyeket az Egyház csak vezetőin keresztül képes egyértelműen megtenni.

A szentírásmagyarázatban sem az Egyház tagságától függetlenül vagy elszigetelten ad véleményt a tanítóhivatal az egyes szövegek értelméről, hogy ezt azután tekintélyi erővel érvényre juttassa. Amikor ugyanis az Egyház egy szöveget értelmez, egyben önmagára is néz, arra a tapasztalati valóságra, amelyet a szöveg írásos formában fejez ki, ő viszont tagjai hitében és szentségi életében mint kegyelmi létet magában hordoz. A magiszterium írásmagyarázata nem pusztán filológiai és történelmi feladat, nem is kizárólag az írott szövegek tanúságára támaszkodik, nem is csupán szövegmagyarázat a célja. Krisztus szava — és végső soron a Szentírás egésze — „szel-

lem és élet" (Jn 6,64). Ez azt jelenti, hogy a hitet hirdető ige megértése nem pusztán elméleti teljesítmény, hiszen csak a Krisztussal való kegyelmi közösségben lehet teljes. A fent vázolt teológiai álláspontból következik, hogy a Szentírás igazi értelmét csak úgy birtokoljuk, ha Krisztust is birtokoljuk. Ahogy már Szent Jeromos mondotta: „Aki az Írásokat nem ismeri, nem ismeri magát Krisztust”. De folytathatjuk is Jeromos mondását: aki az Egyházban tovább élő Krisztust nem ismeri, az nem tudja fölfedezni az Írások értelmét.

4. A szentírásmagyarázás sokfélesége

A modern exegéták sokszor azt a benyomást keltik, hogy csak egyféle írásmagyarázatot ismernek el érvényesnek: amely a történelem, a nyelvészet, a szövegkritika és filológia eszközeivel próbálja kibányászni az írásmű anyagából a szerző tényleges gondolatait és érzelmeit. A valóság sokkal bonyolultabb. Egy szentírási szöveg szerzője nem egyszer olyan kegyelmi tényekről, isteni szándékról, működésről vagy tervről beszél, amit — az üdvtörténet valamilyen átmeneti szakaszán — maga sem tud pontos hűséggel felmérni vagy kifejezni. Az üdvtörténet eseményeiben vagy a hit állításaiban egy későbbi hívő, aki már az üdvtörténet egészéről értesült, esetleg pontosabb vagy mélyebb jelentést láthat, mint maga a szerző. Jogosan beszélhetünk tehát a „betű szerinti” vagy „filológiai” (történeti-kritikai) értelmezésen túl teológiai vagy „teljesebb értelemről” (sensus plenior). „Mivel pedig a Szentírást ugyanazon Szentlélek segítségével kell olvasni is, magyarázni is, akinek sugalmazására íródott — mondja a Dei Verbum konstitúció 12. pontja —, a szent szövegek értelmének helyes kihámozásához épp ilyen szorgalmasan kell ügyelni a teljes Szentírás tartalmára és egységére, számba véve az egész Egyház élő hagyományát és a hithasonlóságot (analogia fidei). A szentírásmagyarázók feladata, hogy e szabályok szerint törekedjenek a Szentírás értelmének mélyebb megértésére és kifejtésére.”

Evvel persze nem akarjuk csökkenteni a filológiai értelmezés fontosságát. Ellenkezőleg, meg vagyunk győződve arról, hogy a történeti-kritikai értelmezés elengedhetetlen feltétele minden teológiai értelmezésnek. Csak arról van szó, hogy ne álljunk meg a „betű szerinti” értelemnél, ne maradjunk meg a szerző irodalmi és történelmi korlátainál, hanem lássuk meg egy-egy szöveg szerepét és jelentését az üdvtörténet egészének távlatában. Az első keresztény nemzedék világosan tudatában volt: a teológiai magyarázat első sorban azt jelenti, hogy a szöveget Krisztusra vonatkoztassuk. Ez pedig nem történhet fantáziából fakadó üres szimbolizmussal, vagy pusztán külsőleges hasonlatok alapján. A módszer: először fel kell tárunk a szöveg eredeti üdvtörténeti jelentését, majd innen kiindulva meg kell találnunk azt az utalást, amely a szöveget érvényesen Krisztussal hozza kapcsolatba. E lépést keresztény hitünk alapján kell megtennünk, hiszen ez a hit látta meg ve-

lünk, hogy Krisztus az üdvtörténet középpontja, s ezért Isten minden részleges kinyilatkoztatása Őrá, a kinyilatkoztatás teljességére irányul. A keresztény tipológiatörténet számtalan példát mutat arra, hogy a különböző keresztény nemzedékek hogyan próbálták ezt a lépést megtenni. Ezért olvassuk az egyiptomi kivonulás történetét húsvét éjszakáján, a pusztai rézkigyó történetét ezért vonatkoztatjuk a Megfeszítetre, a manna ezért jelentheti az eucharisztikus eledelt, az ószövetségi királyság történetében így találunk utalást az Isten eszkatológikus országára stb.

Ebbe az üdvtörténeti összefüggésbe lép bele a mai keresztény is, amikor saját lelki felkészültsége és igényei szerint közelít egy biblikus szöveghez. Szent Bernát a 12. században a bibliai szövegeket forrásvízhez hasonlította. A víz sokféle emberi szükségletet kielégít: mosásra, főzésre, ivásra és fürdésre egyaránt lehet használni. Éppen így a bibliai szöveg is táplál, felüdít vagy megtisztít aszerint, hogy milyen szükséglettel és igénnyel közelítünk hozzá. Modern biblikusok joggal emelnek óvást a Szentírás önkényes, szubjektív értelmezése ellen. Azonban még inkább hibás és téves volna az egyént igényeivel és szükségleteivel kizárni a szentírástértelemezés folyamatából.

A történeti és filológiai felismerések jóvoltából korunk embere világosabban látja, mint látták azelőtt, hogyan lehet megállapítani egy régi szöveg eredeti, szerzője által szándékolt értelmét. Nem kétséges, hogy a mai tudományos eszközök birtokában a bibliai szövegek eredeti, betű szerinti értelme pontosabban megállapítható, mint a kereszténység első tizenkilenc évszázadában. Az Isten szava azonban, mint „élő és hathatós szó” (Zsid 4,12), nem pusztán archeológiai lelet. A történeti, kritikai és filológiai kutatást teológiai vizsgálódással kell folytatnunk. Továbbá hogy az isteni szó mai életünkbe hathatósan beleszólhasson, ezt a teológiai értelmet szembesítenünk kell az egyén és a közösség élő helyzetével. Úgy is mondhatnánk, hogy a „tudományos” biblikus kutatás ne maradjon meg a nyelvészkedés és archeológia színvonalán, hanem teológiai kutatással folytatódjék. Sőt a teológiai kutatáson túl kell, hogy a pasztorális alkalmazás és a lelkiéletet tápláló értelemkeresés is a biblikus kutatás gyümölcse legyen. Úgy tűnik, hogy a zsinat utáni Egyházban a biblikus tudományoknak ez a legfőbb és legnehezebb feladata: szervesen beleépülni a hittudományok és a lelkipásztorkodás egészébe. Ezt köti lelkünkre a Dei Verbum is: „a Szentírás tanulmányozása legyen mintegy a hittudomány lelke. A Szentírás szavából üdvös táplálékot kap és szentül virul az Ige szolgálata is, azaz a lelkipásztori igehirdetés, a hitoktatás és az egész keresztény tanítás” (24.p.). Ezért „a szent zsinat bátorítja az Egyházban szentírástudományművelő fiait, hogy nap-nap után újult erővel és teljes iparkodással az Egyház szellemében folytassák a szépen megkezdett munkát” (24.p.).